

Bizkaiko krisi industrialaren azterketa (1929-1936): Langabezia eta krisi fiskala

La crise industrielle au Bizkaia (1929-1936): Chômage et crise fiscale.

ERKOREKA GONZALEZ, MIKEL

Doktoretza-aurreko ikertzailea. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU). Historia Garaikidea Saila. Sarriena auzoa z/g, Leioa, 48940.

Email-a: Mikel.erkoreka@ehu.eus

BIBLID [1136-6834, eISSN 2386-5539 (2014), 40; 91-119]

Hartua: 2015.02.20

Onartua: 2015.04.30

Artikulu honetan, 1929az geroztik Bizkaiak pairatu zuen krisi industrialaren analiaz da. Alde batetik, krisiaren agerpenaren kausak aztertu eta haren faseak sistematizatzen dira. Bestalde, krisi industrialak Bizkaiko lan merkatuaren eta zerga bilketa probintzialaren gain eragin zituen efektuak aztertuko ditu artikuluak.

Hitz gakoak: Euskal Herria. II Errepublikak. Krisi ekonomikoa. Krisi industrialak. Langabezia. Fiskalitateak.

En este artículo se analiza la crisis industrial que sufrió Bizkaia a partir del año 1929. El trabajo examina las causas de la aparición de la crisis, sistematiza sus fases y estudia los efectos provocados por la misma, tanto en el mercado laboral vizcaíno como en la recaudación fiscal provincial.

Palabras clave: País Vasco. II República. Crisis económica. Crisis industrial. Desempleo. Fiscalidad.

Cet article analyse la crise industrielle au Bizkaia en 1929 et, notamment, les causes de son apparition, ses différentes phases et ses effets, à la fois sur le marché du travail au Bizkaia et sur la perception de l'impôt provincial.

Mots clés: Pays Basque. Deuxième République. Crise économique. Crise industrielle. Chômage. Fiscalité.

1. SARRERA

2007an eztanda egin zuen krisi ekonomikoaren itzalpean, 1929az geroztik Mendebaldeko ekonomiek jasan zuten krisi ekonomikoaren azterketak gaurkotasan nabarmena irabazi du. Espainiako kasuan, XX mendeko hogeitahamargarren hamarkadako krisi ekonomikoaren berriak kritiko bat garatu da azken urteetan, bereziki Francisco Comín ikertzailearen eskutik¹. Berriak prozesu honen ondorioz, garaiko krisi ekonomikoaren zenbait ikuspunturen birplanteamentu bat eman da. Besteak beste, krisiaren agerpenean eragin zuten faktoreen berrazterketa sakon bat burutu da.

Artikulu hau, garaiko krisi ekonomikoaren berrikusketa prozesu horren senean kokatzen da. Bizkaia, garaiko Espainiako ekonomian indar nabarmena zuten probintzia zen. Bartzelona eta Madrilekin batera, Bizkaia Estatuko probintzia industrializatuen artean aurkitzen zen. Azpimarratzeko da, zenbait nukleo geografiko konkretu salbuetsiz, garai hartako Espainia nekazal ekonomia bat izaten jarraitzen zuela. Ondorioz, marko orokor horretan, Bizkaia bezalako salbuespen probintzia baten azterketak interes berezia dauka. Artikulu honek, gehiengo nekazal ekonomia zuten herrialde batean, 1929ko krisiak industria guneen gain izan zuen eraginaren nondik norakoaren azterketa kasu bat eskaintzen du.

XX. mendeko hogeitahamargarren hamarkadaren lehen erdian Bizkaiak krisi ekonomiko bortitza pairatu zuen. XIX. Mendearen erdikaldean Bizkaian industrializazio prozesuari hasiera eman zitzaionetik probintziak sufritu zuen krisirik latzena izan zen. Krisi ekonomiko hura mugarri bat izan zen Bizkaiko industrializazio prozesuaren historian. Krisiak, besteak beste, Bizkaiko industrializazio prozesuaren lehen fasearen amaiera markatu zuen².

Krisiak desberdin kolpatu zituen Bizkaiko ekonomiako sektore industrial nagusienak. Krisiaren agerpenak faktore ezberdinei erantzun zion eta horregatik haren eraginak bestelakoak izan ziren Bizkaiko sare industrialaren gain. Hortaz aparte, krisiak agerian utzi zuen Bizkaiko egitura industrialean jarduten zuten sektore anitzek garapen eta heldutasun maila ezberdinarekin heldu zirela Guda Zibilaren atarira.

Artikulu honetan, hogeitahamargarren hamarkadako krisiak Bizkaiko sektore industrial nagusienengan zein mailatan eta nola eragin zuen aztertuko dugu. Azterketa sektorial honen bitartez, krisi industrial probintzialaren nondik norakoak zehaztu eta haren ezaugarri eta faseak sistematizatzea izango dugu helburu. Hortaz aparte, krisi industrialak garaiko gobernagarritasun

---

1. COMÍN COMÍN, Francisco. "Política y economía: Los factores determinantes de la crisis económica durante la Segunda República (1931-1936)". *Historia y Política*-en, 26, 2011. COMÍN COMÍN, Francisco. "La crisis económica durante la Segunda República española (1931-1935)". *El sistema bancario tras la Gran Recesión*-en, Almería: Fundación Cajamar, 2011. ; COMÍN COMÍN, Francisco. "La Gran Depresión y la Segunda República", *El País*-en, 2012ko urtarrilak 29.

2. AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, Joseba. "Euskal Herriaren historia ekonomikoa". *Euskal Herria. Errealitate eta egitasmo*-en, Donostia: Caja Laboral, 1985.

probintzian eragin zituen bi erronka nagusienei ere erreparatuko diegu: langabezia eta krisi fiskala.

2. AURREKARIAK

Bizkaiko garapen industrialaren lehen ahultasun seinaleak, Lehen Mundu Gerraren itzalpean gozatu izandako oparotasun urteen ondoren probintziak sufritu zuen erdi bideko krisian aurreikusi ahal izan ziren³. Hala ere, Primo de Riveraren gobernu diktatorial eta interbentzionistaren ezarpenak, ahitze egoera hura denbora batez ezta izan zuen. 1926az geroztik⁴, Gobernu diktatorialak, nagusiki zorraren bitartez finantzatu zuen obra publikoen garapenean oinarritu zen gastu politika hedatzailea aplikatu zuen⁵. Bizkaiak, Estatuko probintzia industrializatuenetarikoa izanik, bete-betean igeri zituen obra publiko planaren onura ekonomikoak. Alde batetik, probintziako jarduera industrial mailak nabarmen gora egin zuen 1926az geroztik. Beste alde batetik eta begibistakoa denez, aktibitatearen gorakada enpresen mozkin kontuetan islatu zen, 1926tik 1930era enpresen mozkinak etengabeko areagotzea jasan zutelarik (ikus 1. Taula).

---

3. ALONSO OLEA, Eduardo J. "El Concierto Económico como herramienta. Crisis económicas y políticas anticíclicas de las Diputaciones vascas. 1867-1936". *Boletín de Estudios Económicos*-en, LXV, no. 201, 2010; 543-548.

4. GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de Rivera: La modernización autoritaria (1923-1930)*, Madrid: Alianza Editorial, 2005; 235-245.

5. VELARDE FUERTES, Juan. *Política económica de la Dictadura*, Madrid: Biblioteca Universitaria Guadiana, 1973.

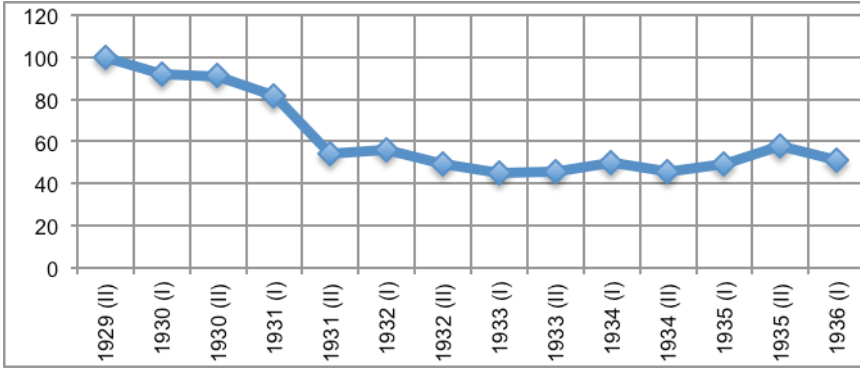
1. Taula. Egoitza soziala Bizkaian zuten hamar enpresa adierazgarrien mozkin kontua (pezetetan)

	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Banco de Bilbao	15.287.244,34	15.483.496,99	15.808.592,98	16.606.672,14	17.503.475,68	15.228.857,57
Banco de Vizcaya	7.683.521,52	9.118.430,59	12.851.324,12	17.562.160,75	12.274.632,56	14.425.732,37
Altos Hornos de Vizcaya	12.153.478,45	10.444.161,93	11.106.402,14	12.006.057,43	12.022.484,27	11.207.505,32
Comp. Anónima Basconia	2.962.487,41	2.993.732,37	2.808.227,68	2.541.324,50	3.184.550,44	3.352.304,93
Siderúrgica del Mediterráneo	1.948.868,99	4.133.299,28	5.499.890,35	5.227.537,32	6.903.256,40	4.131.800,31
Babcok & Wilcox	412.532,49	1.929.841,28	1.640.661,02	3.306.516,99	3.006.949,38	3.029.664,38
Hidroeléctrica Ibérica	3.579.398,41	3.446.450,52	4.939.159,43	5.834.703,29	8.285.143,02	12.624.377,93
Electra de Viesgo	1.937.500,00	1.937.500,00	2.153.000,00	2.829.500,00	4.535.000,00	5.001.962,00
Naviera Sota y Aznar	730.842,71	4.169.914,51	5.669.513,11	5.351.585,39	4.463.939,49	4.800.000,00
Ferrocarriles de la Robla	2.306.661,32	2.300.959,65	1.989.498,09	1.985.917,17	2.667.047,37	2.698.098,51
GUZTIRA	49.002.535,64	55.957.787,12	64.466.268,92	73.251.974,98	74.846.478,61	76.500.303,32
Indizea (1925=100)	100,00	114,19	131,56	149,49	152,74	156,11

Iturria: IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de valores públicos y de Sociedades Anónimas de España (1936-1937)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo. Autorearen elaborazioa.

Baikortasun egoera hura guztiz eraldatu zen hogeitahamargarren hamarkadako hasieran, 1930eko ekitaldia bi abagune ekonomikoren arteko inflexio puntutzat jo genezakegularik. Ziklo aldaketa ezin hobe islatu zen Bilboko Burtsaren bilakaeran. Burtsak, probintziako enpresa eta gizabanakoen portaera ekonomikoa islatzeaz gain, 1929tik 1936rarte esparru politiko-sozialean eman ziren gertaera desberdinak ere bereganatu zituen. Hurrengo grafikoari erreparatuz, ikus dezakegu nola Bilboko Burtsak 1929an tontorra jo ondoren, ziklo aldaketa bat sufritu zuen, hiru urteren buruan indizearen balioa erdira baino gutxiago erori zelarik.

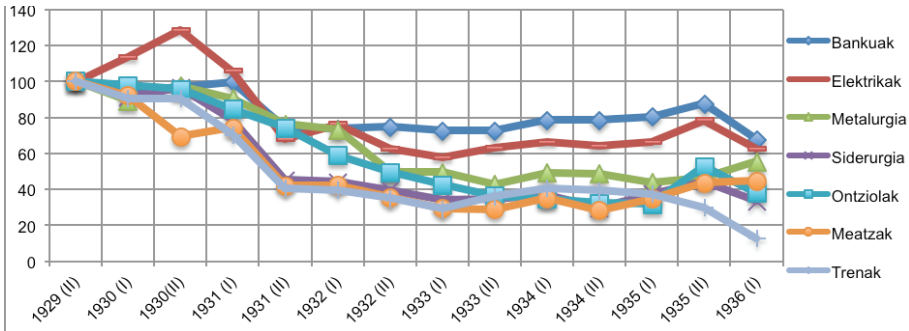
1. Grafikoa. Bilboko Burtsaren sei hileko bilakaeraren indize ponderatua (1929 = 100)

Iturria: 1934ko abuztuko *Boletín Minero* eta 1936ko ekaineko *Boletín Minero e Industrial*⁶. Autorearen elaborazioa.

Burtsa indize orokorretik, indize sektorialetara igaro eskero (ikus 2. Grafikoa), krisiak Bizkaiko sektore industrial nagusienengan dezente desberdin eragin zuela antzeman dezakegu. Adibidez, meatz enpresen kotizazio indizeak beste sektore industrialek baino lehenago sufritu zuen krisiaren eragina. Ildo beretik, Burtsaren bilakaera sektorialari erreparatuz, krisiaren eraginei hoberen aurre egin zioten sektoreak bankarena eta elektrizitatearena izan zirela nabarmendu dezakegu.

2. Grafikoa. Bilboko Burtsaren sei hileko bilakaera ponderatua sektoreka banandurik (1929=100)

Iturria: 1934ko abuztuko *Boletín Minero* eta 1936ko ekaineko *Boletín Minero e Industrial*. Autorearen elaborazioa.

6. 1930eko datuak izan ezik, indize osoa 1936ko *Boletín Minero e Industrial*-etik atera ditut. Indizea eratzerako orduan, patronalak argitaraturiko aldizkari ekonomiko honek Bilboko Boltsan kotizatzen zuten 5 banku, 5 tren konpainia, 5 elektrika, 5 meatz enpresa, 8 ontziola, 6 enpresa siderurgiko, 6 enpresa metalurgiko eta beste jarduera batzuetako 9 enpresa izan zituen kontuan. 1930eko datuak, 1934ko *Boletín Minero*-tik atera ditut. Urte horretako enpresen ordezkaritza zertxobait desberdina zen, hala ere, sektorekako banaketa berdina jarraitzen zuen.

3. BIZKAIKO INDUSTRIAREN KRISIA: SEKTOREKAKO AZTERKETA

3.1. Meatzaritza eta ontziola sektoreak

Krisi ekonomikoaren agerpenaren lehen oihartzunak, 1929ko urriko Wall Street-eko *crash*-aren ondorioz merkatu internazionalak bizi izan zuen uzkurtzetik heldu ziren Bizkaira. Esan beharra dago, krisi internazionalaren efektua sektore konkretu batzuetan igerri zela nagusiki, Bizkaiko ekoizpen industrialaren gehiengo barne merkatura bideratzen bait zen⁷.

Atzerriko merkatuekin zeukaten menpekotasuna zela eta⁸, Bizkaiko meatzaritza eta nabigazio sektoreetara jada 1929-1930eko ekitaldietan heldu ziren krisiaren hotsak. Ingalaterrako ekoizpen siderurgikoaren mailak behera egin zuen einean⁹, Bizkaiko meatzaren esportazio kopurua¹⁰ ere murriztu egin zen (ikus 2. Taula), honen eskutik Bilboko Portuaren aktibitate mailak¹¹ behera egin zuelarik (ikus 3. Taula). 1930eko ekitaldirako jada begibistakoa zen meatzaren negozioa atzerakuntza fasean murgildurik zegoela eta ondorioz meatz enpresen Burtsa kotizazioak, beste sektoreetako enpresak baino urtebete lehenago hasi ziren erortzen.

2. Taula. Bizkaiko burdin meatzaren ekoizpen eta esportazioa (Milaka tonatan)

	Ekoizpena	Esportazioa
1929	2.603	1.745
1930	2.346	1.238
1931	1.512	794
1932	1.113	840
1933	1.229	817
1934	1.349	838
1935	1.598	1.013
1936	1.397	1.007

Iturria: MIRALLES, Ricardo. "La crisis económica de los años treinta en el País Vasco". *Ekonomiaz-en*, 9-10, 1988; 279.

7. Bizkaiko industria nagusien aktibitatea (besteak beste sidero-metalurgia eta eraikuntza) barne merkatuaren eskaritik elikatzen ziren ia eskusiboki. MIRALLES PALENCIA, Ricardo. "La crisis económica de los años treinta en el País Vasco". *Ekonomiaz-en*, no. 9-10, 1988; 280.

8. MIRALLES PALENCIA, Ricardo. "Crisis económica y paro obrero en Vizcaya durante la II República". *Euskal Herriaren historiari buruzko biltzarra-en*, Gasteiz: Eusko Jaurlaritzak, 1988.

9. "La minería de hierro en 1931", *Información-en*, 1932ko urtarrilak 29.

10. 1929tik 1930era Bizkaiko meatzaren esportazioa %29,05a jeitsi zen. Joera negatibo hura 1933rarte jarraitu zuen.

11. Meatzaren esportazioa Bilboko Portuaren esportazioen %70 inguru suposatzen zuen garai hartan. Iturria: 1936ko ekaineko *Boletín Minero e Industrial*.

3. Taula. Bilboko portuaren merkatal fluxua (Milaka tonetan)

	INPORTAZIOAK				ESPORTAZIOAK			
	Ikatza		Karga orokorra	GUZTIRA	Minerala		Karga orokorra	GUZTIRA
	Atzerrikoa	Kabotaje			Atzerrira	Kabotaje		
1930	390	820	776	1.986	1.300	109	377	1.786
1931	257	720	604	1.581	807	90	270	1.167
1932	188	647	654	1.489	754	71	293	1.118
1933	179	631	659	1.469	846	81	295	1.222
1934	262	628	689	1.579	838	64	338	1.240
1935	238	665	770	1.673	1.015	48	326	1.389
1936	113	384	478	975	1.037	29	180	1.246

Iturria: 1938ko uztailako eta 1936ko ekaineko *Boletín Minero e Industrial*.

Merkatal fluxuen murrizteak ontziolen sektorearen gain eragin zuen zuzenezan¹². Alde batetik, aktibitate gabe portuan amarratuta zeuden itsasontzi kopuruak itzel egin zuen gora (ikus 4. Taula). Beste alde batetik, kontextu horretan eta begibistakoa denez, zentzugabekeri bilakatu zen itsasontzi berriak eraikitzea eta ondorioz, ontzi eraikuntzaren industria erresumindu egin zen (ikus 5. Taula).

4. Taula. Bilboko Portuan amarratutako itsasontziak

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Ontzi kopurua	3	12	23	58	61	42	21
Tonelaje netoa	2.890	35.154	30.221	129.495	128.869	82.472	36.889

Iturria: CÁMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE BILBAO. *Memoria comercial del año 1936*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo; 90.

5. Taula. Bizkaiko ontzioletan eraikitako itsasontziak

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Eraikitako tonelajea	47.986	42.182	56.490	23.880	11.532	978	20.090	1.400
Eraikitako kasko kop.	9	8	5	2	7	4	13	1

Iturria: CÁMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE BILBAO. *Memoria comercial del año 1936*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo; 38.

12. Ontziolen sektorearen bilakaerari buruz hurrengo seinaleak zen *Información*-en, 1933ko otsailak 14an argitaraturiko "La Bolsa de Bilbao en 1932" artikuluan: "Más que por la baja de los fletes se vieron afectadas por la creciente contracción del tráfico, cuya consecuencia inmediata fue la inevitable paralización de las flotas".

Aurreko kuadroetan antzeman daitekeenez, 1933az geroztik nolabaiteko hobekuntza xume bat igerri zen meatzaritza sektorean. Hobekuntza hura, merkatu internazionalen suspertzearen eskutik etorri zen. Bizkaiko meatzaritzarako albiste positiboena Ingalaterrako aktibitate siderurgikoak 1933az geroztik jasan zuen bilakaera baikorra izan zen¹³:

La crisis mundial en la industria siderúrgica, que comenzó en 1929, ha sido ya contenida en parte (...) A partir del mes de febrero de 1933 la producción mensual ha excedido de la media del año anterior [Ingalaterrako burdin totxoaren ekoizpenari erreferentzia egínez] (...) El número de hornos altos encendidos, que durante el año 1932 descendió de 76 en el mes de enero, a 60 en el mes de diciembre, se elevó durante el año 1933, de 62 en el mes de enero a 81 en el mes de diciembre (...)

Ingalaterrako siderurgiaren suspertzeak jarraitasuna izan zuen 1934 eta 1935eko ekitaldietan¹⁴, suspertze hura Bizkaiko meatzaren esportazio indizeetan islatu zelarik. 1933tik 1935era meatzaren esportazioak izan zuen joera positiboaren eskutik, merkataritzaren negozioa bizkortu egin zen, nabigazio sektorea beraktibatu egin zelarik. Hala ere, nabarmendu egin beharra dago 1935erako bi sektore hauen egoera ez zela inolaz ezta hurbildu ere egin krisi aurreko aktibitate mailara.

3.2. Tren, eraikuntza eta sidero-metalurgia sektoreak

Tren, eraikuntza eta sidero-metalurgia sektoreak barne merkatuaren eskaintzarekiko guztiz baldintzaturik bizi ziren¹⁵. Beraz, aztertzen ari garen garaian eman ziren gertaera politikoeziko sentikortasun nabarmena jasan zuten.

Aurretiaz azaldu dugun bezala, Primo de Riveraren Gobernuak martxan jarritako obra planak oparotasun ilusio bat sortu zuen Bizkaiko ekonomian hogeigarren hamarkadako bigarren bosturtekoan. Obra publikoetan burututako gastu mailak moteltze bat izan zuen jada 1929an eta atzerakuntza sentikor bat 1930ean¹⁶.

Obra planaren gelditzeak ez zuen segituan eraginik izan ekonomian, 1930ean oraindik aurreko urteetako eskariak amaitzeaz bait zeuden. Hala ere, Bizkaiko patronalak berehala antzeman zuen obra publikoen moteltzearekin,

---

13. "La minería en Vizcaya en 1933", *Información-en*, 1934ko urtarrilak 30.

14. "La minería en Vizcaya en 1935", *Información-en*, 1936ko urtarrilak 30.

15. Sidero-metalurgia eta eraikuntza sektoreek barne merkatuaren eskaririk elikatzen ziren ia eskusiboki. MIRALLES PALENCIA, R. "La crisis económica de los años treinta en el País Vasco"; 280.

16. 1930eko urtarrilean Primo de Rivera-k dimisioa aurkeztu eta Gobernu berri bat ezarri zen. Gobernu berriak, aurrekontua orekatzeko asmoz, Diktadura garaian jarraitutako gastu politikaren martxa nabarmen moteldu zuen 1930eko ekitaldian zehar. COMÍN COMÍN, Francisco. *Hacienda y economía en la España contemporánea (1800-1936)*, Madrid: Instituto Estudios Fiscales, 1988; 979-1010.

probintziako ekoizpen industrialak kaltetua izango zela. Ondorioz, Bizkaiko patronalak eskaera anitz bidali zizkion Gobernuari obra publikoen martxa moteldu ez zezan. Bizkaiko patronalaren ikuspuntua 1930eko urrian “Crisis de trabajo debida al rápido cambio operado en el Plan de Obras Públicas”¹⁷ izenburupean Gobernuari bidali zion misiba baten bidez ezin hobe ikus dezakegu:

Nadie ignora que la crisis económica que en general se advierte en todas las naciones, se ha agudizado, por lo que a España respecta, por el rápido cambio operado en la ejecución del Plan de Obras Públicas.

Elaborado, en fecha todavía reciente, un plan [Diktadura garaiko obra planari erreferentzia eginez] que obligó a las empresas y entidades privadas, fabriles y constructoras, a realizar un esfuerzo gigantesco, a fin de poder atender al incremento rápido de suministros que su realización representaba, se ven sorprendidas de pronto con la adopción de un criterio sumamente restrictivo, que paraliza la ejecución de ese plan, puede decirse que totalmente, haciendo estériles e improductivos los esfuerzos y sacrificios que las entidades fabriles llevaron a cabo para aumentar y mejorar su capacidad y poder dar cumplida satisfacción a aquellas demandas.

Fácilmente se advertirán las consecuencias fatales de este cambio brusco, (...) Crea una situación cuya gravedad no a de ocultarse, pues ha de sobrevenir un paro inevitable del personal que se había elevado y concentrado para atender al aumento obligado de las actividades productoras. (...) La gravedad que va adquiriendo la crisis de trabajo, traducida ya en numerosos despidos de personal, que desgraciadamente no son más que la iniciación de los que han de seguir en mayor escala, si no se afrontan con urgencia la adopción de medidas que ya van siendo inexcusables. (...)

Bizkaiko patronalak, obra publikoen moteltzea krisi industrialaren faktore nagusitzat jo zuen II Errepublika osoan zehar¹⁸. Hala ere, garaiko Estatuaren aurrekontuen azterketari erreparatu eskero ondorioztatu daiteke 1931az geroztik eta bereziki lehen hirurteko gobernu errepublikarra boterean egon zen bitartean obra publikoen inbertsio mailak berriro egin zuela gora, zenbait ekitalditan Diktadura garaiko inbertsio maila gainditzera ere heldu zelarik¹⁹. Bizkaiko Aldundiaren aurrekontua aztertu eskero, berdina ondorioztatzen dugu (ikus 3. Grafikoa). 1929 eta 1930ean inbertsioen moteltze bat eman bazen ere, 1931an izendatu zen Gobernu probintzial errepublikarrak obra publikoetara bideratutako inbertsioa aktibatu zuen langabeziaren aurka borrokatzeko helburuarekin.

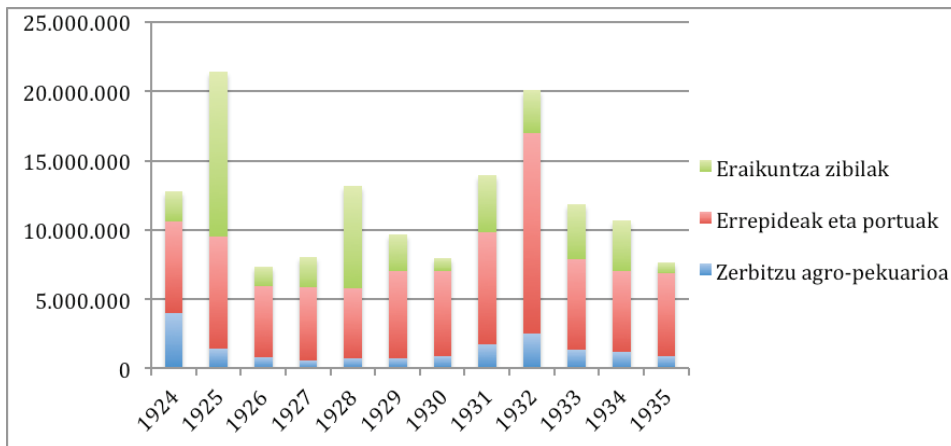
---

17. BAF: CIM 277/13.

18. Bizkaiko patronalaren aldizkarian, *Información*-en, patronalak Estatuaren aurrekontu politika krisi ekonomikoaren sorburuan kokatzen zuen. Adibidez, 1933ko iralak 30ean argitaraturiko “La carencia de un plan nacional en la política económica de España” artikuluan begibistakoa egiten da argumentu hura.

19. COMÍN COMÍN, F. *Hacienda y economía en la España contemporánea (1800-1936)*; 979-1010.

3. Grafikoa. Bizkaiko Aldundiaren inbertsioa obra publikoetan (pezetetan)

Iturria: Bizkaiko Aldundiaren aurrekontu likidazioak. Bizkaiko Agiritegi Forala (BAF). Autorearen elaborazioa.

Beraz, II Errepublika urteetako aurrekontu zifren azterketak, patronalak garai hartan planteaturiko arazoiketa desarmatu egiten du²⁰. 1929 eta 1930eko ekitaldietan eman zen obra publikoen aldi-baterako moteltzea krisi ekonomikoaren sorburuan egon zen, azken finean espektatibean aldaketa bat eragin bait zuen klase inbertsoreen gain. Honen ebidentzia bezala jo dezakegu, jada 1931kako urte hasierarako patronalak krisi ekonomikoa hasitzat jo zuela Bizkaian²¹.

Baina hortik aurrera eta II Errepublikaren ezarpenaren ondoren ez da egia sektore publikoak inbertsioen aurrekontu politika murriztatzaila garatu zuenik. Ondorioz, II Errepublikan zehar ondasunen eskariak jasan zuen uzurtze nabarmena ezin zitzaion sektore publikoaren aurrekontu politikari leporatu.

Francisco Comín ikerlariak, inbertsio publikoaren gora-beherak baino, II Errepublikaren ezarpenetik eratorritako ezegonkortasun politiko-sozialen ondorioz eman zen inbertsio pribatuaren uzurtze nabarmena seinalatzen du krisi ekonomikoaren agerpenaren faktore nagusitzat²². II Errepublikaren ezarpena krisi ekonomikoaren detonatzailea izan ez bazen ere, haren aldarrikapenetik eratorritako ezegonkartun politiko-sozialek krisiaren sakontzean efektu astungarri garrantzitsua bilakatu zirela defendatzen du autoreak.

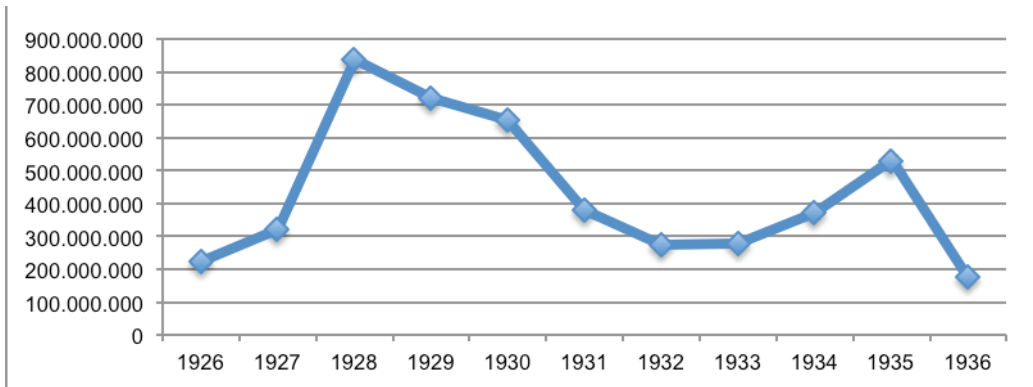
20. COMÍN COMÍN, F. "Política y economía: Los factores determinantes de la crisis económica durante la Segunda República (1931-1936)"; 70-74.

21. Azpimarratu beharra dago, II Errepublikaren ezarpenaren aurretik krisi ekonomikoaren existentzia jada errealitate bat zela Bizkaiko ekonomian. "La crisis industrial en Vizcaya", *Información*-en, 1931kako urtarriak 29.

22. COMÍN COMÍN, F. "Política y economía: Los factores determinantes de la crisis económica durante la Segunda República (1931-1936)"; 74-75.

Bizkaiko kasuan, inbertsio pribatuaren uzkuertzea nabarmen ikusgai egin zen 1931az geroztik. II Errepublika ezarri eta hilabete gutxira, “konfiantza krisi” terminua popularizatu egin zen Bizkaiko komunikabide kontserbadoreetan²³. Termino honen bitartez, patronalak eta klase ahaldunek gobernu berriari zioten beldurra adierazten zuten. Beldur hura kapitalaren eta inbertsio pribatuaren uzkuertzean adierazi zen. Bilboko Burtsaren negoziaketa bolumenaren bilakaeraren azterketa adibide ezin hobea da “konfiantza krisiaren” nondik norakoak ulertzeko (ikus 4. Grafikoa). Hogeigarren hamarkadako azken urteetan espekulazio garai bat eman zen non Burtsak tontorra jo zuen eragiketa bolumenean. Jada 1929tik aurrera ziklo aldaketa bat igertzen hasi zen eta nolabaiteko moteltze mailakatu bat eman zen Burtsaren transakzio kopuruan. 1931an eman ziren gertakari ekonomiko eta politikoen ondorioz²⁴, “konfiantza krisiaren” mamua heldu eta Burtsa mugimendua nabarmen uzkuertu zen. Ostera, 1933ko udazkenean gertatu zen Gobernu aldaketaren eskutik, “konfiantzaren berreskurapen” bat eman zen, espektatiben aldaketa hura jarraian igerri zelarik Burtsaren negoziazio bolumenean.

4. Grafikoa. Bilboko Burtsan negoziaturiko bolumena (pezetetan)

Iturria: IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de Valores Públicos y de Sociedades Anónimas de España (1940)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo. Autorearen elaborazioa.

Sektorekako azterketa industrialarekin jarraituz, Diktadura garaian planteaturiko obra planaren etenaren ondorioz gehien sufritu zuen sektorea

23. DIAZ FREIRE, José Javier. *Expectativas y frustraciones de la Segunda República*, Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990; 63. ; SANFELICIANO LÓPEZ, María Luz. *UGT de Vizcaya (1931-1936)*, Bilbao: UGT de Euskadi, 1990; 50-52.

24. Krisi ekonomikoa jada begibistakoa zen 1931kako lehen hiruhilekoan. Hortaz aparte, 1931kako apirilak 14an II Errepublika aldarrikatu eta alderdi sozialista-errepublikarrek osaturiko Gobernu berria ezarri zen urte amaierarako. Gobernu hura boterean mantendu zen 1933ko azarorarte. Patronalak eta orokorrean klase ahaldunek oposizio gogorra eskaini zioten ezkertiar erradikaltzat jotzen zuten hirurteko Gobernu hari. 1933ko azaroan egindako hauteskundearen ondorioz, Gobernu aldaketa bat gertatu eta Alderdi kontserbadoreak boterera heldu ziren. Informazio gehigarria: JULIÁ DÍAZ, Santos (coord.). *República y guerra en España (1931-1939)*, Madrid: Espasa-Calpe, 2006.

dudarik gabe trenarena izan zen²⁵. Tren industriaren garapena Diktadurapean martxan jarritako hedatze planaren lehentasun nagusienetariko izan zen²⁶.

Burtsa erreferentetzat hartuz, hogeigarren hamarkadako azken urteetan tren enpresen kotizazioek espekulazio itzela bizi zutela antzeman dezakegu. Krisi ekonomikoaren agerpenarekin batera burbuilak bortizki egin zuen eztanda²⁷. II Errepublikaren ezarpenak sektorearen egoera hobetu beharrean, oraindik eta gehiago larriagotu zuen. Lehen hiru urteko Gobernu progresistak tren sektorearen inguruan mahai gainean eztabaidan jarritako proiektu desberdinek, jada “konfiantza krisiaren” itzalpean zuhur zebiltzaten inbertsoreei, ordaindik eta beldur handiagoa sortuarazi zien²⁸:

Las peticiones de mejoras de los haberes del personal; las constantes amenazas de huelga para el caso de que aquellas no fueran atendidas, y la campaña de agitación del personal ferroviario, particularmente intensa al finalizar el año, influyeron en el tono deprimente en que se desarrollaron estos valores, sobre los que pesó el temor de la nacionalización de las Compañías para un futuro más o menos próximo y posible. Además, la baja de las recaudaciones se intensificó durante el año 1932, bien por la reducción del tráfico comercial, como consecuencia lógica de la crisis general, bien en razón de las crecientes proporciones adquiridas por la competencia de los transportes por carretera. Todo ello justifica el nuevo descenso que en el año 1932 sufrieron las cotizaciones de las dos grandes Compañías, abandonadas ya del movimiento especulador que en años anteriores puso su atención en los títulos ferroviarios y que en el año que estudiamos fueron de los más intensamente afectados por la depreciación general.

---

25. “La paralización del plan de ferrocarriles, la suspensión del funcionamiento de la Caja Ferroviaria con la obligada desaparición de la aportación del Estado al Consorcio formado por las compañías, la situación ruinoso de muchas de ellas debido a la competencia del transporte por carretera, produjo la desaparición casi total de pedidos a las empresas vizcaínas (...)”. SANFELICIANO LÓPEZ, M. L.; 65.

26. VELARDE FUERTES, J.; 78-137.

27. “La situación en este aspecto [tren sektoreari erreferentzia eginez], es verdaderamente crítica, después del aumento de capacidad y perfeccionamiento a que se había llegado en esta clase de suministros, (...) se han paralizado totalmente los suministros, tanto del material fijo como móvil, debido principalmente a que las grandes compañías, ante la incertidumbre de su posición, en tanto se apruebe el nuevo Estatuto Ferroviario y por las dificultades económicas que atraviesan, han suspendido no ya las nuevas obras, sino la reposición o renovación del material más indispensable.” 1930ean Bizkaiko patronalak Gobernari bidalitako misiba. BAF: CIM 277/13.

28. “La Bolsa de Bilbao en 1932”, *Información-en*, 1933ko otsailak 14.

6. Taula. Tren materialaren ekoizpena Bizkaiko industrian

	Lokomotorak		Arrastre		
	Lurruna	Elektrikoak	Kotxeak	Bagoiak	Beste batzuk
1928	86	21	26	312	
1929	68	31	33	230	17
1930	59		19	424	
1931	42		23	25	
1932	5		29		
1933	1	13	11	18	

Iturria: DÍAZ FREIRE, José Javier. *Expectativas y frustraciones de la Segunda República*, Bilbao: UPV/EHU, 1990; 161.

Aztertzen ari garen sektoreen artean II Errepublika garai osoan zehar berreskuratze izpirik izan ez zuen jarduera industrial bakarra izan zen trenarena. Bizkaiko sektore industrial gehienetan 1935eko ekitaldian nolabaiteko hobekuntzak nabaritu baziren, tren industriaren kasuan aldiz egoera oraindik eta gehiago larriagotu zen (ikus 6. Taula). Aztertzen ari garen sektoreen kasuan, 1935eko ekitaldian zehar Burtsan jeitsierak jasan zituen bakarra trenarena izan zen. 1936rako, Bilboko Burtsako tren enpresen kotizazio indizea ia %90ean jeitsi zen 1929ko egoerarekin alderatuz, askogatik gehien hondoratu zen sektorea izan zelarik. Tren sektoreak sufrituriko kaskartzea, krisi egoerari, errepide bidezko trafikoaren areagotzeari eta Gobernuaren esku hartze faltari leporatu zion Bizkaiko patronalak²⁹:

Los cursos de este papel acusaron resultado enormemente negativo, que obedeció a la continuada baja de las recaudaciones de las principales Compañías debida a la crisis general de España, que determinó una fuerte contracción del tráfico, en parte también consecuencia de las limitaciones establecidas en el comercio internacional y de la disminución del movimiento por la cada días más fuerte competencia de los transportes por carretera. Hubo un momento en que se vislumbró la esperanza de que se llegase a aprobar la ley de Ordenación ferroviaria presentada a las Cortes, esperanza que quedó en suspenso ante las eventualidades de la situación política, (...)

Para los valores genuinamente regionales todavía fue peor el año, pues se sintieron con más intensidad los efectos de la crisis y la atonía de la economía regional y siguió intensificándose la competencia de los transportes por carretera, que tantas posibilidades ofrece en Vizcaya en virtud de su extensa red de carreteras, su población muy densa y fácil a ser substraída al transporte ferroviario, de mucha mayor dificultad en combinaciones, horarios y frecuencias de servicio.

Eraikuntza sektorearen krisia, bereziki inbertsio pribatuaren jeitsiera

29. "La Bolsa de Bilbao en 1935", *Información-en*, 1936ko maiatzak 30.

nabarmenak azaldu zuen³⁰. Sektore honen aktibitate mailaren gora-beherak oso erlazionaturik egon ziren garaiko erabaki politikoen bilakaerarekin. Eraikuntzaren patronalak, etxebizitzaren eraikuntzak sufrituriko uzkurtzea, garaiko politika fiskalei eta bereziki 1931an onartu zen “Alokairuen gaineko dekretua” -ri³¹ egotzi zien³²:

A partir de la agravación del régimen excepcional de alquileres que viene padeciendo la propiedad urbana desde el año 1920 –agravación provocada innecesariamente por las disposiciones del señor Albornoz de 29 de diciembre de 1931 – y del anuncio de una ley definitiva reguladora de los arrendamientos urbanos, quedó paralizada por completo y de manera fulminante la construcción de nuevas viviendas.

Como si esto fuera poco, nuestras Corporaciones iniciaron una ofensiva en toda regla contra esta propiedad, elevando la contribución territorial del 17,05 al 20,35 por ciento; el impuesto de alcantarillado del 1,34 al 2 por ciento (...)

Bilboko etxebizitza merkatuaren bilakaerari erreparatuz (ikus 7. Taula), begibistakoa da eraikuntza pribatuaren aktibitate mailak moteltze adierazgarria jasan zuela II Errepublikako lehen hirurtekoaren kontextuan.

7. Taula. Etxebizitza berrien eraikuntza Bilbon

	ETXEBIZITA MOTA				Bestelako eraikuntzak	GUZTIRA
	Arrunta	Bikoitza	Hirukoitza	Laukoitza		
1929	23	92	5	8	23	151
1930	18	97	3	5	10	133
1931	32	32	2	2	4	72
1932	33	41	3	3	9	89
1933	8	22	3	1	3	37
1934	20	32	4	6	8	70
1935	8	43	1	3	18	73
1936	5	39	2			46

Iturria: CÁMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE BILBAO. *Memoria comercial del año 1936*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo; 252.

30. Jada aztertu dugun bezala, obra publikoaren erritmoa ez zen erresumindu II Errepublikaren urteetan.

31. “Alokairuen gaineko dekretua”, *La Gaceta de Madrid*, 1931kako abenduak 29. Dekretu honen bitartez Gobernuak etxebizitzaren alokairu merkatuan esku hartu zuen, alokairuen prezio fluktuazioei mugak ezarri.

32. “La crisis de la edificación”, *Propiedad y Construcción*-en, 1932ko abenduan.

Ildo beretik, Bilboko Udalaren Ogasun sailleko buruak, Felipe Elorrietak, “Alokairuen gaineko dekretua” oso arriskutsutzat jo zuen 1932an egindako informean. Haren aburuz, dekretu hark inbertsore pribatuaren gain beldurra eragingo zuen, jada erresumindurik zebilen etxebizitza merkatua oraindik eta gehiago kaskartuz. BAF: Bilbao Décima 0044/138.

1932 eta 1933an bizi izan zen depresio egoera hura hobetu egin zen bigarren biurteko Gobernuaren helduerarekin. Gobernu kontserbadoreak “Alokairuen gaineko dekretuaren” gain onarturiko zenbait aldaketen arira³³, inbertsore pribatuen ekimena nabarmen suspertu zen 1934az geroztik³⁴:

En el orden procesal, las estadísticas revelan una disminución apreciable en el número de juicios promovidos con invocación del Decreto de Alquileres, tanto en lo que se refiere a los promovidos por los propietarios como por los inquilinos. La baja se acusa marcadamente en los juicios de revisión a los que ha venido a poner tope oportuno la prescripción de un año a que antes aludimos. (...)

La disminución de virulencia que se aprecia en la cuestión de alquileres urbanos, ha tenido repercusiones de suma importancia. La confianza del capital ha renacido y una corriente vivificadora de dinero ha corrido a alimentar la industria de la construcción de inmuebles que, alentada además por la concesión de beneficios de exención de contribuciones, ha llegado, en algunas poblaciones como Madrid, a alcanzar la cifra de 1.500, aproximadamente los inmuebles en construcción, dando trabajo a 60.000 obreros empleados en esta actividad y afines. En Bilbao, también, aunque cesaron los beneficios mencionados de exoneración de impuestos, se ha visto aumentar notablemente el número de casas que se construyen.

Este aumento de viviendas tiende a sacar al problema de los arrendamientos del círculo vicioso en que se encontraba desde hace años. Las leyes, cada vez más agravadas, de excepción, cerraban la puerta a toda iniciativa privada de construcción de viviendas y la escasez de éstas mantenía latente en nuestros órganos legisladores un problema inquietante por las consecuencias de orden social que podía acarrear.

Begibistakoaenez, krisi testuinguruan ekoizpen industria desberdinek pairatu zuten jarduera mailaren beherakada, zuzen-zuzenean islatu zen sektore haiei lehengaiez hornitzen zion eta Bizkaian lanpostu eta aberastasun gehien sortzen zituen sektore sidero-metalurgikoaren gain³⁵:

Industria de tanta importancia y significación para Vizcaya atraviesa una época de crisis producida por la paralización que en 1930 sufrió el plan de obras públicas, que a la vez frenó radicalmente a las Compañías de ferrocarriles en los pedidos de carriles y material, implicó la carencia de pedidos de maquinaria y extracción normalmente servidos para abastecer las necesidades de obras públicas, más la reducción notable para otras industrias (construcción naval, principalmente) y construcciones urbanas, que también sufrieron notable paralización.

---

33. Hortaz aparte, aipatzekoa da 1933ko urtarrilean Bizkaiko Aldundiak eta Bilboko udalak zenbait salbuespen fiskal onartu zituztela etxebizitza berrien eraikuntza sustatzeko. Salbuespen hauek 1934ko irailak 30erarte luzatu ziren. “La exención total de impuestos a las nuevas construcciones”, *Propiedad y construcción*-en, 1933ko urtarrila. “Prórroga de las exenciones a los edificios de nueva construcción”, *Propiedad y construcción*-en, 1934ko uztaila.

Hala ere, ez dirudi salbuespen fiskal hauek suspertze efektu adierazgarrikeragin zutenik etxebizitza merkatuaren gain. Merkatuaren suspertzearen eragile nagusia gobernu kontserbadoreak onarturiko aldaketa normatibotik eratorri zen. ARREGUI MENDIA, Antonio. *Orientaciones generales para el desarrollo y prosperidad de la provincia de Vizcaya*, Bilbao: Caja de Ahorros Vizcaína, 1934.

34. “Las leyes de alquileres y sus efectos”, *Propiedad y construcción*-en, 1935eko abendua.

35. CÁMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE BILBAO. *Memoria comercial del año 1933*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

Bai Bizkaian eta baita Estatu mailan burdin eta altzairuaren beharrezana zuten industrien jardueraren beherakadarekin bat eginez³⁶, Bizkaiko industria sidero-metalurgikoaren ekoizpenak jeitsiera nabarmena sufritu zuen 1931az geroztik (ikus 8. Taula).

8. Taula. Bizkaiko industria sidero-metalurgikoaren ekoizpena (tonatan)

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Burdin totxo	424.979	344.187	245.796	183.976	247.768	255.673	243.486
Altzairuzko lingoteak	563.766	524.723	326.651	301.651	296.697	324.367	354.938

Iturria: MIRALLES, Ricardo. "La crisis económica de los años treinta en el País Vasco". *Ekonomiaz-en*, 9-10, 1988; 286.

1933ko udazkenean bigarren bihurtuko Gobernu kontserbadorearen helduerak sorturiko espektatiben aldaketa eta "konfiantzaren berreskurapenaren" eskutik inbertsio pribatuen suspertze bat eman zen³⁷. Suspertze honen itzalpean, industria siderometalurgikoak hobekuntza xume bat nabaritu zuen 1933az geroztik³⁸. Hala ere eta goiko taulako zifrek erakusten duten bezala, hobekuntza ez zen adierazgarria izan eta gainera 1935ean emandako gertakari politikoen

36. Altos Hornos, Bizkaiko enpresa siderurgiko garrantzitsuenaren aktibitate mailak garai hartan pairatu zuen jeitsiera nabarmena, nagusiki tren sektorean emandako paralizazio egoerari leporatzen dio María Luz Sanfeliciano-k: "En el descenso de la producción se observa la influencia que ha tenido el mercado consumidor ferroviario, pues, mientras la producción de carriles suponía, en 1928 y 1929, el 35%, en 1931, ha quedado reducida al 11,84% de la del año 1929." SANFELICIANO LÓPEZ, M. L.; 60-65.

37. Patronalak itxaropentzu jaso zuen gobernu kontserbadorearen helduera, espektatiben aldaketa berehala nabaritu zelarik kapitalaren mugimenduaren suspertzean, adibidez Burtsan: "La caída del Gobierno Azaña, con el alejamiento de los socialistas, ocurrida en septiembre; la disolución de las Cortes; la celebración de nuevas elecciones para diputados; el triunfo antimarxista y la constitución del nuevo Parlamento, con la formación del gabinete Lerroux, constituyeron un índice político numeroso e importante, que absorbió el interés de la Nación, sin que la atención se cansara, ni decayera un sólo instante, y por ello y ante la esperanza de que el sentir y el deseo nacional habían de imponerse por la fuerza de su valer, el último trimestre del año es una excepción en las características de depresión que hemos atribuido al año bursátil, y a su terminación se provoca una reacción pujante que fue adquiriendo fuerza e intensidad con el desarrollo de los acontecimientos, para culminar en pujanza en el mes de diciembre, convirtiéndose en un movimiento de vigorosa alza que aprovecharon e impulsaron los Bancos por la proximidad de la fecha de confección de sus balances a fin de ejercicio, en que podían obtener la revalorización y saneamiento de sus Carteras de valores, y con todo ello el nivel de las cotizaciones se impulsó en un exagerado movimiento especulativo al alza, aunque en resumen los precios de cierre no arrojaron notorias ventajas para el año 1933, si bien se consiguió recuperar las pérdidas que habían sufrido las cotizaciones de los valores durante los nueve primeros meses del año, a cuya terminación, y al calor de perspectivas y esperanzas, más que de acontecimientos, entra la Bolsa en un período de euforia general que cambia esencialmente el ambiente y el panorama, y el dinero se desplaza rápido y abundante hacia los valores de renta variable, produciendo la inmediata reposición de las cotizaciones, que permite un balance final realmente lisonjero". "La Bolsa en Bilbao en 1933", *Información-en*, 1933ko martxoak 14.

38. "La industria siderúrgica de Vizcaya durante el ejercicio del pasado año", *Información-en*, 1935eko uztailak 30.

arira eten egin zen³⁹. 1935eko ekitaldiaren bigarren zatian, bigarren biurteko gobernu kontserbadorea gainbeheran erori zen. Gobernuaren desegitearen ondorioz⁴⁰, hark planteaturiko proiektu eta plan gehienak erdi bidean edo garatu gabe gelditu ziren, 1934 eta 1935eko momentu batzuetan gozatu zen optimismoa, berriro ere deskonfiantza bilakatu zelarik. Bigarren biurtekoaren azken txanpan bizi izan ziren gora-beheherak ezin hobe islatu zituen Burtsak⁴¹:

En el año objeto de estas consideraciones tuvieron realización las esperanzas de revalorización concebidas ante perspectivas de consolidación de la situación política, esperanzas que especialmente se convirtieron en realidad al presentarse a las Cortes proyectos cuales la nivelación presupuestaria, ordenación ferroviaria, plan de defensa nacional y protección a las Industrias y Comunicaciones marítimas.

Pero más que las realidades de los resultados obtenidos por las empresas en sus respectivos negocios, se cotizaron las posibilidades que se apreciaban para ejercicios sucesivos, y ante la retirada y abandono de aquellos proyectos considerados beneficiosos para la economía nacional, se inició una nueva etapa de depresión, que alcanzó a la Bolsa en los dos últimos meses del año.

En lo económico ofreció mal aspecto el año 1935 y su balance no tuvo nada de agradable, ya que los optimismos momentáneos nacidos a la presentación y lectura y discusión de varios proyectos en las Cortes, se vieron defraudados por su retirada, abandono y olvido. Además, ni el problema presupuestario, ni el paro forzoso, ni el ferroviario encontraron solución, ni siquiera alivio, en el transcurso de doce meses de política gubernamental de los partidos que constituían el bloque centro. (...)

De todos modos y ante las favorables perspectivas que en algunos momentos se ofrecieron a los distintos sectores industriales, -ya que al sector minero ofrecía más fácil, abundante y remunerada colocación de mineral de la actividad siderúrgica inglesa y alemana; el naviero se vió favorecido por la elevación de fletes, aumento del tráfico y perspectivas de aumento de la protección del Estado, y el siderúrgico confiaba en los pedidos que hubieran de derivarse del plan de defensa nacional y de obras públicas-, el dinero afluyó en mucho mayores proporciones que en los años anteriores, no ofreciendo el mercado de valores bilbaíno impresión de marasmo y abandono en la que el papel carecía de contrapartida. De esta suerte se operó en mucho con mayor escala y los títulos repuntaron al verse favorecidos por la especulación desarrollada al calor de los síntomas antes mencionados.

---

39. "Lo primero que se echa de ver es que, en general, no se señalaron atisbos de positiva mejora en las actividades de industria tan importante y tan vinculada a la economía vizcaína, lo que quiere decir que persistió la crisis que desde hace tantos años viene atravesando la industria sidero-metalúrgica. (...) Por lo que afecta a la principal factoría siderúrgica vizcaína [Altos Hornos de Vizcaya-ri erreferentzia eginez], en el ejercicio de 1935, siguió notando los efectos de paralización en los sectores ferroviarios y de construcciones navales, principales clientes de la gran empresa. Como contrapartida tuvo un aumento en la producción de materiales siderúrgicos que afectan al ramo de la construcción, por la acertada medida gubernamental del auxilio a las viviendas de tipo económico. Las demás empresas sostuvieron las actividades dentro del plan de fabricación privativo de cada una de ellas, viéndose aumentado el volumen de la producción en algunas, por la inteligencia a que llegaron con otros productores y la mayor demanda del mercado en las épocas del año en que más afianzada estuvo la tranquilidad social". "El ejercicio del pasado año en la industria sidero-metalúrgica de Vizcaya", *Información-en*, 1936ko ekainak 30.

40. 1936ko urtarrilean II Errepublikako lehendakariak Gobernu desegin eta hauteskundeetara deitu zuen 1936ko otsailerako.

41. "La Bolsa de Bilbao en 1935", *Información-en*, 1936ko maiatzak 30.

3.3. Banka eta elektrizitate sektoreak

Bizkaiko ekonomiako sektore nagusien artean krisi ekonomikoa hobeto saihestu zuten negozioak, bankarena eta elektrizitatearena izan ziren. Egoera hura Burtsan ere islatu zen, non sektore hauetako enpresek ez zuten deskalabro hain bortizik sufritu beste sektore batzuetako enpresekin alderatuz.

Elektrizitatearen sektorea hedatze prozesu baten murgildurik heldu zen II Errepublikara⁴², krisiak efektu mugatuak eragin zizkiolarik. Bizkaiko patronalak hurrengoa seinatzen zuten 1935ean industria elektrikoak Errepublika urteetan izandako bilakaeraz⁴³:

No obstante las frecuentes fluctuaciones de la vida económica española y las graves crisis por las que ha atravesado, la industria hidroeléctrica ha sido, al parecer, de las menos afectadas, pues no sólo no ha sufrido quebrantos ostensibles, sino que ha seguido su ruta creadora, aumentando el número de explotaciones y, con ellas, el potencial disponible. (...)

Es indudable que el ritmo del desenvolvimiento industrial de España no ha marchado al compás del que ha regido el desarrollo de la industria hidroeléctrica. Esto ha impedido incrementar la actividad de sus empresas y el estancamiento de la vida económica nacional, ha influido notoriamente en ellas.

Banku sektoreak ere irmo eutsi zion krisi ekonomikoaren eraginei⁴⁴. II Errepublikaren lehen hirurtekoan zehar, titulu publiko zein pribatuek izandako depreziazio zela eta, haien diru zorroaren balioa erresumindu egin zen. Hala ere, diruzorroen depreziazio konpentsatzeko, zeuzkaten erreserba eta baliabideetara jo ahal izan zuten Bizkaiko bankuek. Aktibo eta pasibo balantzak orekan mantentzeko, Bizkaiko bankuek erreserba eta mozkinetatik diru kopuruak bideratu zituzten “Baloreen fluktuazio fondoak” eratzeko⁴⁵, era horretan, diruzorroan depreziatuta zituzten baloreen derrigorrezko salmenta ekidin ahal izan zutelarik⁴⁶:

---

42. SANFELICIANO LÓPEZ, M. L.; 69.

43. 1935eko azaroan *Información* aldizkariak publikaturiko ez-ohiko zenbakia, 46. Or.

44. Francisco Comín-ek seinatzen duen bezala, Espainian ez zen beste herrialde batzuetan gertaturiko banka krisirik sufritu: “España no se vio contagiada por las crisis financieras internacionales. Los economistas españoles de los años 1930 no hicieron ninguna referencia a las crisis bancarias como causa de la crisis económica porque no hacía falta, por la sencilla razón de que en España no las hubo. Quizá la razón haya que buscarla en la escasa internacionalización de sus actividades, las pocas entradas de capital financiero en la segunda mitad de los años 1920, dada la no pertenencia de España al patrón oro, y en el reducido peso que las inversiones industriales tenían en sus carteras. Por un lado, la posición contable de los bancos españoles era buena, dada la ortodoxia de la gestión bancaria de sus directivos y su aversión al riesgo. En efecto, el coeficiente de liquidez de la banca privada era suficientemente alto en los años 1930”. COMÍN COMÍN, F. “Política y economía: Los factores determinantes de la crisis económica durante la Segunda República (1931-1936)”; 58.

45. “Cuadro resumen del ejercicio financiero de 1932, en relación con los dividendos de las Sociedades mencionadas”, *Información*-en, 1933ko abuztuak 29.

46. “Contracción de la economía financiera vizcaína”, *Información*-en, 1932ko abuztuak 13.

Y si los bancos se defienden bien es por sus sólidas posiciones y sus cuantiosas reservas, que les permiten conservar sus valores de cartera sin verse forzados a realizaciones intempestivas, no sucede lo mismo a todos los tenedores de los títulos depreciados (...)

Bigarren biurteko Gobernu kontserbadorea boterera heltzean, banku sektorea “konfiantzaren berreskurapenaz” onuratsen lehena izan zen. Espektatibean aldaketa soilak bankuen diruzorroen apreziazioa eragin zuen. Errenta aldakorrek eta orokorrean inbertsioen balioek izan zuten apreziazioaren ondorioz, bankaren negozioak hobekuntza nabarmena bizi izan zuen 1933ko ekitalditik aurrera. Horren ondorioz, patronalak banku sektorearen krisia gaindituzat jo zuen 1933ko ekitaldirako⁴⁷:

Afortunadamente ya en 1933 la disminución de la crisis de confianza y aumento de numerario y disponibilidades, cambiaron la situación de los mercados de valores y, aunque la situación industrial no cambió su aspecto de paralización y crisis, pudo encauzarse la marcha general del país hacia una atenuación de los quebrantos sufridos, y los Bancos ya no se vieron en los años 1933 y 1934 en la necesidad de reforzar el Fondo de Fluctuación de Valores que – excepción hecha del Banco de Bilbao – quedó establecido en los mismos términos que a la terminación del ejercicio anterior. (...) En resumen: la Banca vizcaína consiguió mantenerse firme, venciendo airoosamente las numerosas circunstancias adversas que, a virtud de acontecimientos desarrollados en el periodo 1930-1933 y de los imponderables de diverso orden, tanta perturbación causaron en la vida de los negocios.

Banku sektorearen azterketarekin jarraituz, interesgarria da baita ere haien inbentarioen bilakaerari erreparatzea. Bankuek, titulu publikoetara jo zuten babes balore bezala, titulu publikoen pisuak nabarmen gora egin zuelarik haien diruzorroetan (ikus 9. Taula).

9. Taula. Bizkaiko bankuen diruzorroen egitura 1929 eta 1935eko abenduaren 31an (pezetetan)

	1929		1935	
	Titulu publikoak	Enpresen akzio/ obligazioak	Titulu publikoak	Enpresen akzio/ obligazioak
Banco de Bilbao	214.183.370,67	169.586.628,50	346.509.062,69	154.599.488,40
Banco de Vizcaya	167.678.728,32	163.312.379,66	323.571.979,66	171.337.116,50
Banco Urquijo Vascongado	11.726.706,50	5.640.063,90	9.617.493,28	6.994.920,26
Banco del Comercio	23.765.385,00	8.745.286,92	26.727.527,00	12.761.215,43
GUZTIRA	417.354.190,49	347.284.358,98	706.426.062,63	345.692.740,59

Iturria: IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de valores públicos y de Sociedades Anónimas de España (1936-1937)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo. *Información*, 1936ko urtarrilak 15. Autorearen elaborazioa.

47. *Información* aldizkariak 1935eko azaroan argitaraturiko ez-ohiko zenbakia, 3. Or.

Diru zorroan zeuzkaten titulu publikoen kopurua ia %60 batean areagotu izana ez da zorizkoa. Enpresa pribatuen baloreek orokorrean bolatilitate handia sufritu zuten 1930az geroztik. Adibidez, Bilboko Burtsak II Errepublika osoan zehar ezegonkortasun itzela sufritu zuen, haren balorea 1929an izan zuenaren erdira baino gehiago murriztu zelarik zenbait momentutan. Aldiz, titulu publikoen fluktuazioa lausoagoa eta baikorragoa izan zen (ikus 10. Taula). Lehenengo hirurtekoan titulu publikoen kotizazioak gogorki erori baziren ere, haien balorea arin berreskuratu zen bigarren biurteko Gobernu kontserbadorea boterera heltzean. Banku sektorearen ibilbideari eta titulu publikoen kotizazioei erreparatuz, azpimarratzeko da, bigarren biurteko kudeatzaile publikoek lehen hirurtekoek baino baldintza nabarmen onuragarriagoak izan zituztela zorpetzera jotzeko.

10. Taula. Bizkaiko Aldundiaren eta Estatuaren 1927ko zor jaulkipenen betebeharren kotizazioa

	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Bizkaiko Aldundiaren 1927ko zor jaulkipena ¹	102,25	100,5	99	86	80	83	90,5	99
Estatuaren 1927ko zor jaulkipena	93,4	89,2	85,7	75,3	78,9	84,9	89,8	96,9

Iturria: *Información* aldizkariko urte guztietako abendu edo urtarrileko aleak. IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de valores públicos y de Sociedades Anónimas de España (1940)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

4. LAN MERKATUAREN OKERTZE LARRIA

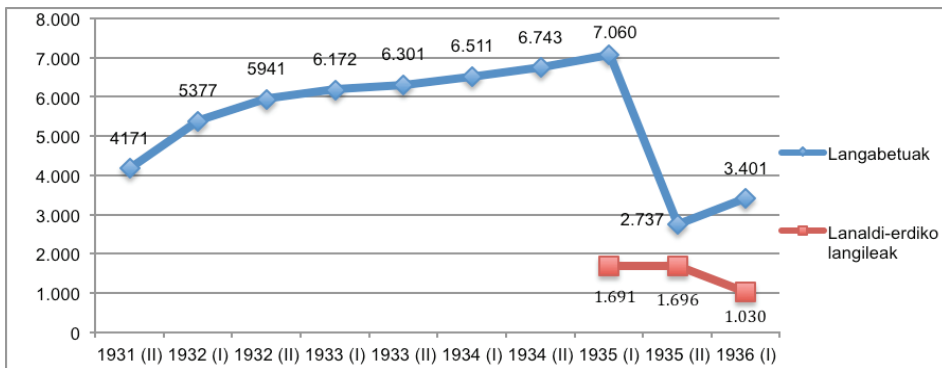
Hogeitahamargarren hamarkadako krisi ekonomikoak bortizki astindu zuen Bizkaiko lan merkatua. Jarduera ekonomikoaren okertzeak langabeziaren areagotzean eta lan baldintzen kaskartzean islatu zen, bereziki kualifikazio eskaseko lanpostuetan. Eskariaren murriztearen ondorioz, industria askok lan orduen murrizpenak aplikatu zituzten haien balantzeak orekatzeko asmoz. Lan orduen murrizteak langabeziaren areagotzea eta lanaldi-erdiko erregimen prekarioaren aplikazioa⁴⁸ ekarri zuen berekin.

48. Langileen kaleratze masiboak ekiditeko, egun eta ordu gutxiko lan kontratuak arrunt bilakatu ziren enpresa askotan. Era horretan, langile batzuk soldataren sarrera iturri osoa galdu eta beste batzuk berdin gelditu beharrean, soldata eta eros ahalmenaren murrizpen orokortu bat planteatu zen. José de Posse Villelga-k, garai hartan gizarte aseguruaren inspektore zenak, Bizkaiko langabeziaren inguruko informe bat eratu zuen 1932an. Informean, hurrengo adierazten zuen lanaldi-erdian jarduten zebiltzan langileen egoerari buruz: "El hecho sensible del paro no está en este número de los que carecen de todo trabajo, aún con ser tan elevado, sino en que la masa principal de la población trabajadora vizcaína está sometida a un régimen de semana reducida, de tres a cinco días de trabajo, que causa situaciones difícilísimas en millares de hogares, por la restricción considerable de ingresos. Y para hacerse cargo de ello, basta meditar un instante en cómo podrá desarrollarse la vida de una familia trabajadora, de cinco a siete personas, a cuyo sostenimiento tan sólo se aporte por semana el producto de tres jornales, de 24 a 30 pesetas".

Gobernu Errepublikarrak, Estatu osoko langabeziaren gaineko estatistikak batu eta sistematizatzeko proiektu bat jarri zuen martxan 1931az geroztik. Proiektua, lan merkatuko estatistikak biltzeko burutu zen lehen ekimen modernoa izan zen Espainian⁴⁹. Honi esker, II Errepublika urteetako langabeziaren gaineko zenbait estatistika lortzerik posible izan dugu. Datuen fidagarritasun maila altua ez izan arren⁵⁰, lan merkatuak jasan zuen bilakaera ulertzeko erabilgarriak dira.

Artikulu honetarako, Bilbo eta Bilboko barruti judizialeko datuak aurkitu ditugu. Bilboko lan-poltsa jada 1931ko maiatzetik jarri zen martxan⁵¹. Horregatik, Bilboko kasuan 1931tik aurrerako datuak ditugu. Aldiz, Bilboko barruti judizialeko langabezi estatistikak ez ditugu bateraturik aurkitu 1934rarte.

5. Grafikoa. Bilboko langabetu eta lanaldi-erdiko langileen seihiako bilakaera

Iturria: Bilboko lan-poltsaren dokumentazioa. BAF: Bilbao Duodécima 0030/008⁵². Autorearen elaborazioa.

POSSE VILLELGA, José de. *Informe del inspector de seguros sociales D. José de Posse Villelga sobre el paro forzoso en Vizcaya*, Madrid: Gráfica administrativa, 1932; 11.

Ildo beretik, Ricardo Mirallesen burututako kalkuluen arabera, 1936ko urtarrilean Bizkaiko sektore sidero-metalurgikoan zeuden langabetuen (7.000 bere kalkuluen arabera) bezain besteko langile kopurua zegoen lanaldi-erdiko erregimenean lan egiten. MIRALLES PALENCIA, R., "Crisis económica y paro obrero en Vizcaya durante la II República"; 145.

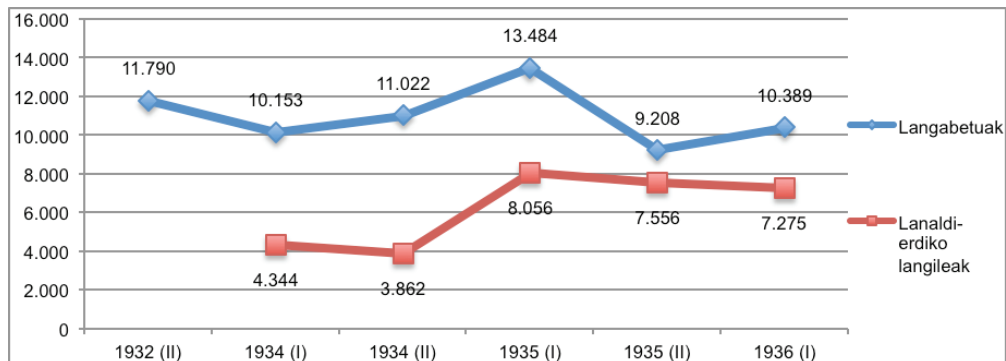
49. ESPUELAS BARROSO, Sergio. "La creación del seguro de desempleo en la II República. Un análisis de su impacto y de por qué fue voluntario". *9th AEHE Conference*-en, Murcia: 2012.

50. Bizkaiko Aldundiak baliabide mugatuak jarri zituen Probintziako Langabezi Bulegoa martxan jartzeko. Horregatik, Bilboko lan-poltsa izan zen probintziako bulego eraginkorrena, eta ondorioz, badirudi Bizkaian batzen ziren datuak Bilbo eta bere barruti judizialera mugatzen zirela soilik, beste herri batzuetako datuak ez ditugarik aurkitu. BAF: J-02286/002.

51. BAF: Bilbao Duodécima 0033/001.

52. 1931kako bigarren seihiako datua azarokoa da. 1932ko lehen seihiako datua uztailakoa. Beste urteetan, lehen eta bigarren seihiako datuak ekain eta abenduak dira hurrenez hurren. 1935ean eman zen jeitsiera, erregistratutakoen artean burututako berrikusketa baten ondorioa izan zen. Berrikusketa horren helburua, jada Bilbon bizi ez ziren edo lana aurkitu zuten langileak lan-poltsatik ezabatzea izan zen.

6. Grafikoa. Bilboko barrutiaren⁵³ langabetu eta lanaldi-erdiko langileen sei hilabete bilakaera

Iturria: Bilboko lan-boltsaren dokumentazioa. BAF: Bilbao Duodécima, 0035 eta 0036 kutxak⁵⁴. Autorearen elaborazioa.

Jada aipatu dugun bezala, datuen sistematizazioak laguna asko zituen. Hala ere, bi grafikoez ondorio bi ateratzea ahalbidetzen digute: II Errepublikako lehen bi urteetan langabeziaren areagotze bat eman zela eta hura ez zela lausotu bigarren biurtekoan zehar, langabezia arazo kronikoa izan zelarik II Errepublika osoan zehar Bizkaian.

Langabeziaren arazo sozial larria bilakatu zen Bizkaian. Gobernuak 1935ean langabeziaren aurka borrokatzeko eztabaidatzen ari zen lege proiektu baten arira, Estatuako probintzia guztien arteko langabezi estatistiken konparaketa garatu zuen. 1935eko otsaileko datu ponderazioaren arabera⁵⁵, Estatu osotik langabezi industrial gehien sufritzen zuen probintzia Bizkaia zen.

Kontuan izan behar dugu, garai hartan ia ez zirela existitzen langabetuentzako estaldurarik⁵⁶ eta ondorioz langabezia mailak gora egin einean arazo sozial

53. Bilbok hurrengo udalerrietako datuak sistematizatu zituen 1934az geroztik: Abanto y Zierbana, Arrigorriaga, Barrika, Basauri, Berango, Etxebarri, Erandio, Gorliz, Getxo, Laukiniz, Lejona, Lujua, Plentzia, Portugaleta, San Salvador del Valle, Santurtzi, Ortuella, Sestao, Sopelana, Urduliz, Zamudio-Derio. 1935eko lehen sei hilabetez eman zen gorakada, urte horretan Barakaldoko datuak gehitu zirelako eman zen.

54. 1932ko datua, langabeziaren subsidioa ezartzeko 1932ko azken hiruhilekoan Bizkaian aurrera eraman zen entsegu baten ondorioz eratu ahal izan zen datu estatistikoa da. Datu honek 1932ko azken hilabeteetan Bizkaian zeuden langabetu guztiak barneratzen ditu. "El Fondo Provincial del paro forzoso", *Vizcaya Social*-en, 1933ko martxoan.

55. PRESIDENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS. *Proyecto de ley contra el paro forzoso*, Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1935.

56. Espainiako historiako lehen langabezi aseguruia II Errepublikan onartu zen. Haren ezarpena oso mugatua izan zen II Errepublika urteetan zehar. ESPUELAS BARROSO, Sergio. "Los obstáculos al desarrollo de los seguros sociales en España antes de 1936: el caso del seguro de desempleo". *Revista de Historia Industrial*-en, 52, 2013.

larria bilakatzen zela⁵⁷. II Errepublika urteetan langabezi probintzialak jasandako areagotzea Bizkaiko erakunde publikoen erronka sozial nagusia bilakatu zen. Erronka honek Aldundiaren eta udalerrien politikak guztiz baldintzatuzituen, haien aurrekontuaren baliabide mordo bideratu behar izan zituztelako langabeziaren arazoa konpondu edo gutxienez haren efektuak leuntzeko helburuarekin⁵⁸. Adibidez, artikulu honetan seinatu dugun bezala, Bizkaiko Aldundiak, krisi fiskal garai batean, obra publikoen inbertsioaren areagotzeari ekin zion lanpostuak sortzeko helburuarekin.

5. KRISI INDUSTRIALTIK, KRISI FISKALERA

Krisi ekonomikoak bai Aldundiaren zein udalerrien sarrera fiskalak gogor kolpatu zituen⁵⁹. Orokorrean krisiak zerga gehienengan eragina izan bazuen ere, ogasun probintzialak Erabileren gaineko zergan nabaritu zuen hondoratzeko nagusia⁶⁰. Erabileren gaineko zergak Aldundiaren ohiko sarreraren heren bat inguru suposatzen zuen⁶¹ garai hartan eta beraz, zerga honen bilketaren bilakaerak aurrekontu osoaren kaudimena baldintzatzen zuen.

Hurrengo taulako laginean oinarrituz ikus dezakegu Erabileren gaineko zergaren fundamendu zen Sozietateen gaineko zergapetzearen zerga-oinarria nabarmen erresumindu zela 1930etik 1931ra (ikus 11. Taula). Are gehiago, betiere lagin hau adierazletzat harturik, 1932ko ekitaldirako irabazi enpresarialak 1925ean baino maila baxuago batean kokatu ziren. Bigarren biurtekoan eman zen ekonomiaren suspertse motelaren ondorioz, 1935ean mozkinen berreskuratze xume bat eman zen. Hala ere, urte horretan, mozkin enpresarialak krisi aurreko emaitzetatik urrun mantentzen ziren oraindik.

---

57. PÉREZ-CASTROVIEJO, Pedro María. “La previsión social pública en Vizcaya: origen y desarrollo de los primeros seguros sociales (1900-1936)”. *Revista de Historia Industrial*-en, no. 45, 2011.

58. “El mal es de doble consecuencia, sobre todo para los erarios públicos, que no sólo se ven privados de sólidas fuentes de ingresos, sino que elevan la cuantía de sus gastos con la carga onerosa de su colaboración a este problema [Langabeziari erreferentzia egínez]”. POSSE VILLELGA, J. d.; 12.

59. ALONSO OLEA, E. J. “El Concierto Económico como herramienta. Crisis económicas y políticas anticíclicas de las Diputaciones vascas. 1867-1936”.

60. Erabileren gaineko zergak, besteak beste, sozietateen irabaziak, mozkinen gaineko partehartze (adibidez dibidenduak) eta banakako irabaziak zergapetzen zituen.

61. Adibidez, Erabileren gaineko zerga bilketak, 1930eko ohiko sarrera aurrekontu likidazio osoaren %30,3a suposatu zuen.

11. Taula. Egoitza soziala Bizkaian zuten hamar enpresa adierazgarrienemozkin kontua 1925-1930 urteetan (Pezetetan)

	1.930	1.931	1.932	1.933	1.934	1.935
Banco de Bilbao	15.228.857,57	13.465.306,09	12.386.639,82	11.365.290,84	11.751.995,28	11.760.641,88
Banco de Bizkaia	14.425.732,37	9.559.429,52	10.739.236,58	10.447.316,35	10.467.051,00	10.611.311,00
Altos Hornos de Vizcaya	11.207.505,32	4.575.833,35	5.041.110,51	7.787.456,86	4.114.268,44	7.564.868,12
Comp. Anónima Basconia	3.352.304,93	3.856.591,41	3.539.237,87	3.704.770,13	3.150.930,78	3.252.440,26
Siderúrg. del Mediterraneo	4.131.800,31	-140.224,60	-2.168.254,11	-2.350.703,04	484.288,70	22.206,64
Babcock & Wilcox	3.029.664,38	1.076.642,00	816.276,20	1.209.368,75	1.985.059,15	2.024.539,00
Hidroeléctrica Ibérica	12.624.377,93	10.571.599,43	11.094.276,71	14.653.709,62	13.558.172,76	14.846.925,05
Electra de Viesgo	5.001.962,00	4.611.594,00	4.452.835,00	4.450.000,00	1.941.428,00	2.379.453,00
Naviera Sota y Aznar	4.800.000,00	4.200.000,00	627.612,00	707.998,00	1.130.880,70	2.278.941,36
Ferrocarriles de la Robla	2.698.098,51	2.548.448,92	2.180.930,65	1.496.768,12	1.854.260,19	2.368.839,48
GUZTIRA	76.500.303,32	54.325.220,12	48.709.901,23	53.471.975,63	50.438.335,00	57.110.165,79
Indizea (1925=100)	156,11	110,86	99,40	109,12	102,93	116,55

Iturria: IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de valores públicos y de Sociedades Anónimas de España (1936-1937)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

Jarduera industrialaren kaskartzeak gizabanakoen gastu ahalmenaren gain eragin zuen. Begibistakoa denez, langabeziaren areagotzeak, bereziki klase xumeen gastu ahalmenaren gaineko efektu zuzena izan zuen. Beste alde batetik, krisiaren efektuak klase ahaldunen diruzorro eta inbertsioen balio galeran islatu zen baita ere: Burtsa kotizazioen hondatzea, aktibitate enpresarialaren bilakaera kaskarra edo enpresen irabazien gaineko partehartzeen murriztea, adibidez. Klase aberatsenen inbertsioek sufritu zuten murrizpenaren adierazletzat, hogeitahamargarren hamarkadako lehen seiurtekoan Bilboko Burtsaren dibidendu banaketak jarraitu zuen bilakaerari erreparatuko diogu (ikus 12. Taula). Hurrengo taulan ikus dezakegunez, bi urteren buruan Burtsaren dibidenduen banaketa %38a jeitsi zen, jeitsiera hark denboran jarraitasuna izan zuelarik.

Begibistakoa denez, eros ahalmenaren uzkuertze orokortuak⁶², kontsumoaren eta ondorioz Kontsumoaren gaineko zergaren gainean eragin zuen zuzen-zuzenean. Kontsumoaren gaineko zerga funtsekoa zen Bizkaiko udalerrien aurrekontu egituran eta beraz, Aldundiaren aurrekontuak baldintzatzeaz aparte, krisiak udal ogasunen sarrera propioen gain eragin zuen baita ere.

12. Taula. Bilboko burtsaren 24 enpresa nagusien dibidendu banaketa, sektoreka desberdindurik (pezetetan)

	1930	1931	1932	1933	1934
Bankuak	24.127.644	15.130.000	15.210.000	15.610.000	15.610.000
Elektrikak	15.884.334	17.967.278	18.445.241	23.591.922	22.340.000
Trenak	22.288.470	15.687.490	10.909.490	8.547.600	10.357.500
Ontziolak	6.924.850	6.809.542	4.216.365	2.279.847	1.917.347
Sidero-metalurgia	19.579.180	9.023.300	6.745.305	5.652.243	6.010.000
GUZTIRA	88.804.478	64.617.610	55.526.401	55.681.612	56.234.847
Indizea (1930=100)	100	72,76	62,53	62,70	63,32

Iturria: 1934ko abuztuko *Información* eta 1935eko ekaineko *Información*⁶³.

62. Kontsumoak sufritu zuen uzkuertzearen inguruan, 1933an Información aldizkarian jantzi eta ohialen merkatari batek eginiko adierazpenak erakusbide interesgarria dira: “La crisis durante el año que acaba de terminar [1932ko ekitaldiari erreferentzia eginez] ha sido mucho más intensa que la del año 1931, pudiendo asegurar que el volumen de ventas tuvo una diferencia mínima menor de un 35 por 100. La causa primordial de la crisis, por lo que afecta a nuestro comercio, es sin duda alguna la falta de trabajo, que ha originado el obligado retraimiento en las compras. Antes, el obrero en general que trabaja en Bilbao (en toda la extensión de la ría), como tenía ocupación segura, compraba el día de la quincena camisas, ropa interior, se encargaba traje y se veía en su semblante alegría del hombre que dispone de unas pesetas para satisfacer el placer de ir bien vestido. (...) También la clase media gasta muchísimo menos en los artículos de mi ramo, y esto lo atribuyo a la falta de estabilidad en las colocaciones, pues conozco muchos clientes que prefieren tener un pequeño remanente a proveerse de ropa interior y exterior, fuera de lo puramente indispensable, porque la gente previsora y que nunca compra al fiado, no quiere verse sorprendida por eventualidades. Igualmente han disminuido las compras por parte de la clase acomodada, fenómeno de fácil explicación teniendo en cuenta la gran contracción de los negocios en que tienen invertidos sus capitales y la baja de los dividendos (...).” “El reflejo de la crisis en los diversos ramos de la vida comercial de Vizcaya”, Información-en, 1933ko urtarrilak 30.

63. Bankuen atalean Banco de Bilbao, Banco de Vizcaya, Banco de Comercio eta Banco Urquijo Vascongado barneratzen ziren. Konpainia elektriken kasuan, Hidroeléctrica Ibérica, Hidroeléctrica Española eta Electra de Viesgo. Tren konpainien atalean, Ferrocarriles Vascongados, Ferrocarriles Santander a Bilbao, Ferrocarriles de la Robla, Ferrocarriles del Norte de España eta Metropolitano de Madrid. Ontziolen kasuan, Naviera Sota y Aznar, Naviera Vascongada, Naviera Bachi, Marítima del Nervión eta Marítima Unión. Enpresa sidero-metalurgikoen kasuan, Altor Hornos de Vizcaya, Basconia, Echevarria S.A., Siderúrgica del Mediterráneo, Constructora Naval, Babcock and Wilcox eta Euskalduna de Construcción.

6. ONDORIOAK

Bizkaiko krisi industrialaren azterketatik lorturiko emaitzek bat egiten dute azken urteetan II Errepublikako krisi ekonomikoaren inguruan garatzen ari den berrikuspen prozesuaren ondorioekin.

Alde batetik, ukaezina da krisi internazionalak eragin aipagarria izan zuela Espainiako ekonomiaren gain. Bizkaiko kasuan, krisi internazionalaren efektuen azterketa behar-beharrezkoa da probintziako ekonomiaren bilakaera ulertzerako orduan. Kanpo merkataritzaren kontrakzioaren efektuak nagusiki zenbait sektoretara mugatu baziren ere, abagune internazionala garaiko krisi probintzialaren larritasun maila azaltzerako orduan astungarri garrantzitsua izan zen.

Beste alde batetik, ez da egia II Errepublikan zehar sektore publikoak aurrekontu politika uzkuertzailerik burutu zuenik. 1926az geroztik Primo de Riveraren Gobernu diktatorialak ekonomia suspertzeko martxan jarritako obra planak moteltze bat izan zuen 1929an eta atzerakuntza sentikor bat 1930ean. Honek, seguru aski, krisi ekonomikoaren sorburuan eragina izan zuen, patronala eta eragile ekonomiko pribatuen espektatiben okertzea eragin bait zuen.

Ildo honetatik, azpimarratu beharra dago II Errepublikaren aldarrikapena ez zela izan krisi ekonomikoaren detonatzailea. II Errepublikaren ezarpenaren aurretik, Bizkaiko patronalak aho betean onartzen zuen krisi ekonomikoa errealtate bat zela.

Gobernu errepublikarrak boterea hartu ondoren, aurrekontu politikaren norabide aldaketa bat eman zen berriro ere. Bereziki lehen hirurteko Gobernuak, aurrekontu politika hedakor bat aplikatu zuen langabeziaren aurka borrokatzeko helburuarekin. Politika honen nondik norakoak begibistakoak dira bai Estatuko zein Bizkaiko Aldundiaren gastu aurrekontuetan. Hala ere, 1931tik 1933ra aplikatu zen aurrekontu politika hedakorrek ez zuen krisia sahiestu, aldiz, lehen hirurteko Gobernu ezkertiar-progresista boterean egon zen bitartean krisiaren urte latzenak pairatu ziren. Paradoja hura inbertsio pribatuak sufritu zuen uzkuertze azpimarragarriak azaltzen du.

Espainiak pairatu zuen krisi ekonomikoan, garrantzi handiagoa izan zuen inbertsio pribatuaren uzkuertze nabarmenak, 1929az geroztik inbertsio publikoak jasan zituen gora-beherak baino. Inbertsio pribatuaren kontrakzioa, egoera politiko-sozialaren bilakaeratik eratorri zen. II Errepublikaren aldarrikapena krisi ekonomikoaren detonatzailea izan ez bazen ere, erregimen berriaren ezarpenetik eratorritako ezegonkortasun politiko-sozialak astungarri garrantzitsua izan ziren jada krisian zegoen ekonomia nazionalaren osasun ekonomikoa oraindik eta gehiago larritzeko.

Bizkaiko kasuaren azterketak nabarmendu egiten du probintziako patronalak eta klase ahaldunek errezero handiz jaso zutela Gobernu berriaren etorrera. Lehen hirurteko Gobernu ezkertiar-progresistaren ezarpenaren

ondorioz, “konfiantza krisi” terminua popularizatu egin zen probintziako komunikabide kontserbadoreetan. “Konfiantza krisi” terminuaren bitartez patronalak eta klase ahaldunek Gobernu “ezkertiar-erradikal” berriari zioten beldurra adierazten zioten, beldur hura, sektore pribatuaren inbertsio eta jardueren kontrakzio nabarmenean islatu zelarik.

Krisiaren agerpen faktoreak aztertzerako orduan inbertsio pribatuaren bilakaerak izan zuen pisua agerian gelditu zen 1933ko azken txanpan eman zen Gobernu aldaketaren ondoren. 1933ko azaroan ospatu ziren hauteskundeon ondorioz bigarren biurteko Gobernu kontserbadorea heldu zen boterera. Gobernu aldaketa honen ondorioz “konfiantzaren berreskurapena” begibistakoa egin zen ekonomian. Espektatibaren aldaketa hura ezin hobe islatu zen Bilboko Burtsan adibidez. Bigarren biurteko kudeatzaile publikoek, aurrekontu politika hersturagoa burutzeko asmoz inbertsio publikoen murrizpena aplikatu bazuten ere, 1933az geroztik jarduera industrialaren eta orokorrean ekonomiaren hobekuntza xumea igerri zen Bizkaian. Inbertsio publikoa moteldu arren gertaturiko hobekuntza xume hark agerian uzten du bigarren biurtekoan eman zen “konfiantzaren berreskurapenaren” itzalpean inbertsio pribatuak suspertze ikusgaia jasan zuela. Dena dela, jarduera industrialaren bilakaerari erreparatuz gero, azpimarratu beharra dago 1935erako jarduera maila ez zela ezta hurbildu ere egiten krisi aurreko egoerara. Bigarren biurteko berreskurapen ekonomikoa geldoa eta lausoa izan zen. Gainera, 1935eko azken txanpan Gobernu kontserbadorearen desegitearen eta hauteskunde berrien deialdiaren ondorioz eratorri zen ziurgabetasun egoerak berreskurapen ekonomikoa kolokan jarri zuen.

Krisiaren agerpen faktoreak azaltzeaz gain, artikulu honetan burutu den sektorekako azterketa industrialak garaiko krisi ekonomikoak izan zituen fase desberdinen sistematizazio ariketa bat garatzea ahalbidetu digu. Azterketa honen bitartez, krisi probintzialaren ibilbidea lau fasetan banatu dezakegu:

- 1929-1930: Krisiaren lehen seinaleak; Ekonomiaren atzerakuntza motel eta mailakatua. Nagusiki merkatu internazionalaren bilakaerarekin baldintzatuta zeuden industriaren gainbehera eman zen. Bestalde, obra publikoen moteltzearen ondorioz barne merkatuarekiko epe motzeko espektatibaren aldaketa begibistakoa egin zen.

- 1931-1932: Krisiaren eztanda bortitza; Ekonomiaren hondoratze arin eta larria. Krisi internazionalaren eta barne merkatuko krisiaren momentu kritikoenak sufritu ziren. Bien konfiantziak probintziako jarduera industrialaren eta ekonomiaren lur jotzea eragin zuen 1932ko azken txanpan edo 1933ko lehen zatian.

- 1933-1935: Konfiantzaren berreskurapena; Nolabaiteko hobekuntza xumea. Lurra jo ondoren, 1933ko ekitaldiaren bigarren zatian ekonomia probintzialak nolabaiteko inflexio puntua bizi izan zuen. Merkatu internazionalaren hobekuntza eta “konfiantzaren berreskurapenetik” eratorritako inbertsio pribatuaren areagotzea Bizkaiko jarduera industrial gehienaren suspertzean islatu zen. Hala ere, jarduera industrialaren bilakaeraren azterketak ez du berreskurapen ekonomikoa kontsolidatu eta

irmorik eman zenik adierazten.

- 1936ko lehen sei hilabetekoa: Ziurgabetasun egoera.

Hortaz aparte, azpimarratzeko da krisi ekonomikoaren efektuak garaiko gobernagarritasun probintzialaren gain eragindako sailtasunak. Krisi ekonomikotik eratorritako krisi fiskalak eta lan merkatuaren kaskartze larriak guztiz baldintzatu zituen Bizkaiko Aldundi eta Udaletxeen kudeaketa. Aldundiko boterera lehen aldiz heldu zen gobernu ezkertiar-progresistak haren esfortzu eta baliabide nagusiak bi erronka hauei aurre egitera bideratu behar izan zituen. Alde batetik, krisiaren ondorioz bilketa fiskala nabarmen erresumindu zen. Beste alde batetik, langabeziaren aurka borrokatzeko politiken garapenak Aldundi eta Udaletxeen gastu aurrekontuen areagotzea eragin zuen. Begibistakoa denez, testuinguru honek guztiz baldintzatu zuen erregimen berriaren kontsolidazioa eta haren programa politikoaren garapenaren martxa.

7. BIBLIOGRAFIA

AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, Joseba. "Euskal Herriaren historia ekonomikoa". *Euskal Herria. Errealitate eta egitasmo*-en, Donostia: Caja Laboral, 1985.

ALONSO OLEA, Eduardo J. "El Concierto Económico como herramienta. Crisis económicas y políticas anticíclicas de las Diputaciones vascas. 1867-1936". *Boletín de Estudios Económicos*-en, LXV, no. 201, 2010.

ARREGUI MENDIA, Antonio. *Orientaciones generales para el desarrollo y prosperidad de la provincia de Vizcaya*, Bilbao: Caja de Ahorros Vizcaína, 1934.

CÁMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE BILBAO. *Memoria comercial del año 1933*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

CÁMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE BILBAO. *Memoria comercial del año 1936*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

COMÍN COMÍN, Francisco. *Hacienda y economía en la España contemporánea (1800-1936)*, Madrid: Instituto Estudios Fiscales, 1988.

COMÍN COMÍN, Francisco. "La crisis económica durante la Segunda República española (1931-1935)". *El sistema bancario tras la Gran Recesión*-en, Almería: Fundación Cajamar, 2011.

COMÍN COMÍN, Francisco. "Política y economía: Los factores determinantes de la crisis económica durante la Segunda República (1931-1936)". *Historia y Política*-en, 26, 2011.

DIAZ FREIRE, José Javier. *Expectativas y frustraciones de la Segunda República*, Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990.

DIAZ FREIRE, José Javier. *La República y el porvenir. Culturas políticas en Vizcaya durante la Segunda República*, San Sebastián: Kriselu, 1993.

ESPUELAS BARROSO, Sergio. "La creación del seguro de desempleo en la II República. Un análisis de su impacto y de por qué fue voluntario". *9th AEHE Conference*-en, Murcia: 2012.

ESPUELAS BARROSO, Sergio. "Los obstáculos al desarrollo de los seguros sociales en España antes de 1936: el caso del seguro de desempleo". *Revista de Historia Industrial*-en, 52, 2013.

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de Rivera: La modernización autoritaria (1923-1930)*, Madrid: Alianza Editorial, 2005.

IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de valores públicos y de Sociedades Anónimas de España (1936-1937)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

IBÁÑEZ GARCÍA, Guillermo. *Anuario financiero de Bilbao que comprende el historial de valores públicos y de Sociedades Anónimas de España (1940)*, Bilbao: Artes Gráficas Grijelmo.

IBÁÑEZ ORTEGA, Norberto. *Gigantismo industrial. Racionalización y productivismo de entreguerra en la Ría de Bilbao*, Madrid: Catarata, 2011.

JULIÁ DÍAZ, Santos (coord.). *República y guerra en España (1931-1939)*, Madrid: Espasa-Calpe, 2006.

MIRALLES PALENCIA, Ricardo. "Crisis económica y paro obrero en Vizcaya durante la II República". *Euskal Herriaren historiari buruzko biltzarra-en*, Gasteiz: Eusko Jaurlaritz, 1988.

MIRALLES PALENCIA, Ricardo. "La crisis económica de los años treinta en el País Vasco". *Ekonomiaz-en*, no. 9-10, 1988.

PÉREZ-CASTROVIEJO, Pedro María. "La previsión social pública en Vizcaya: origen y desarrollo de los primeros seguros sociales (1900-1936)". *Revista de Historia Industrial-en*, no. 45, 2011.

POSSE VILLELGA, José de. *Informe del inspector de seguros sociales D. José de Posse Villelga sobre el paro forzoso en Vizcaya*, Madrid: Gráfica administrativa, 1932.

PRESIDENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS. *Proyecto de ley contra el paro forzoso*, Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1935.

SANFELICIANO LÓPEZ, María Luz. "El Sindicato Obrero Metalúrgico durante la Segunda República: contribución a la historia del movimiento obrero en Vizcaya". *Historia Social-en*, 4, 1978.

SANFELICIANO LÓPEZ, María Luz. *UGT de Vizcaya (1931-1936)*, Bilbao: UGT de Euskadi, 1990.

TORRES LÓPEZ, Juan. *El capitalismo en crisis: del crac de 1929 a la actualidad*, Madrid: Anaya, 2015.

VELARDE FUERTES, Juan. *Política económica de la Dictadura*, Madrid: Biblioteca Universitaria Guadiana, 1973.

(Footnotes)

1. Bizkaiko Aldundiaren zorraren balioak urte amaierako kotizazioei dagokie. Estatuaren zorraren balioek urteko batzbesteko kotizazioa adierazten dute.

